

**NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA YOVVOYI HAYVON
NOMLARI BILAN BOG'LIQ FRAZEOLOGIZMLARNI TARJIMA
QILISH PRINSIPLARI**

Rustamova Dilshoda,
O'zMU talabasi, 4-kurs

Annotatsiya: Mazkur maqolada nemis tilidan o'zbek tiliga yovvoyi hayvon nomlari bilan bog'liq frazeologizmlarni tarjima qilish masalasi chuqur ilmiy-nazariy hamda amaliy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqotda zoonim frazeologizmlarning semantik, strukturaviy va lingvokulturologik xususiyatlari, ularning tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolari hamda adekvatlik va funksional moslik masalalari keng yoritiladi. Nemis va o'zbek tillaridagi frazeologik tizimlarning qiyosiy tahlili asosida tarjima prinsiplari ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: frazeologizm, zoonim, zoomorfizm, tarjima, adekvatlik, funksional moslik, lingvokulturologiya, semantika.

Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil va murakkab yo'nalishlaridan biri bo'lib, u til tizimining ko'p qatlamli tabiatini o'rganishda muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu soha nafaqat leksik birliklarni, balki ularning semantik yaxlitligini, pragmatik funksiyalarini hamda lingvokulturologik mazmunini kompleks ravishda tahlil qiladi. Frazeologik birliklar tilning tarixiy rivoji jarayonida shakllanib, jamiyatning madaniy xotirasi, kollektiv tajribasi va mentalitetini o'zida mujassam etgan holda til tizimida mustahkamlanadi. Shu jihatdan frazeologiya nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, psixologiya va kognitiv fanlar bilan uzviy bog'liq fan sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa frazeologiyani zamonaviy ilmiy paradigmalarda interdisiplinar tadqiqot obyektiga aylantiradi va uning nazariy asoslarini yanada kengaytirishni talab etadi.

Frazeologik birliklarning mohiyatini aniqlashda ularning asosiy belgilari muhim o‘rin tutadi. Turg‘unlik, idiomatiklik, reproduktivlik va semantik yaxlitlik frazeologizmlarning ajralmas xususiyatlari sifatida qaraladi. Turg‘unlik ularning strukturaviy jihatdan barqarorligini anglatrsa, reproduktivlik ularning nutqda tayyor holda qo‘llanishini bildiradi. Bu borada nemis tilshunosi W. Fleischer frazeologizmlarni “idiomatiklik, semantik-sintaktik barqarorlik, leksiklashuv va qayta qo‘llanish xususiyatlariga ega bo‘lgan birliklar” sifatida ta’riflaydi. Uning fikricha, frazeologik birliklar nutq jarayonida yangidan yaratilmaydi, balki “tayyor holda xotirada saqlanib, takror qo‘llanadi”, bu esa ularning til tizimidagi o‘ziga xos reproduktiv tabiatini belgilaydi. Mazkur yondashuv frazeologizmlarni oddiy sintaktik birikmalardan ajratishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Idiomatiklik esa frazeologik birliklarning semantik murakkabligini ifodalaydi. Bu xususiyat komponentlar ma’nosi bilan umumiy ma’no o‘rtasidagi tafovutda namoyon bo‘ladi. H. Burger bu holatni chuqur tahlil qilib, frazeologik birliklarni “kamida ikki yoki undan ortiq komponentdan tashkil topgan, umumiy ma’nosi tarkibiy qismlar orqali to‘liq izohlanmaydigan birliklar” sifatida tavsiflaydi. Shuningdek, u frazeologizmlarning til tizimida oddiy leksik birliklar kabi tayyor holda qo‘llanishini alohida ta’kidlaydi. Burgerning ta’kidlashicha, idiomatiklik frazeologiyaning markaziy belgisi bo‘lib, u frazeologik ma’no bilan so‘zma-so‘z ma’no o‘rtasidagi doimiy semantik tafovutni ifodalaydi. Bu esa frazeologik birliklarni tarjima qilishda yuzaga keladigan murakkabliklarning asosiy sabablaridan biri hisoblanadi.

Zoonim frazeologizmlar frazeologik tizimning eng obrazli va ekspressiv qatlamlaridan biri sifatida alohida e’tiborga loyiqdir. Ular hayvon nomlari orqali inson xulq-atvori, psixologik xususiyatlari, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy baholarini metaforik tarzda ifodalovchi birliklardir. Bunday frazeologizmlar antropotsentrik xarakterga ega bo‘lib, inson markaziy tushuncha sifatida talqin qilinadi, hayvon obrazlari esa uning turli sifatlarini

ifodalovchi semantik vosita vazifasini bajaradi. Masalan, ayyorlik tulki obrazi orqali, tajovuzkorlik yoki xavf bo'ri orqali, itoatkorlik qo'y orqali, qaysarlik yoki jaholat esa eshak orqali ifodalanadi. Bu yerda muhim jihat shundaki, hayvonlarning biologik xususiyatlari emas, balki ular haqidagi ijtimoiy tasavvurlar va stereotiplar asosiy rol o'ynaydi.

Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan zoonim frazeologizmlar konseptual metafora mexanizmi asosida shakllanadi. Inson abstrakt tushunchalarni konkret obrazlar orqali anglashga moyil bo'lib, bu jarayon "inson — hayvon" modeli orqali amalga oshadi. Ushbu model inson tafakkurida mavjud bo'lgan konseptual xaritalash jarayonini ifodalaydi. Natijada hayvonlar bilan bog'liq tasavvurlar insoniy sifatlarni tushuntirish vositasiga aylanadi. Bu esa frazeologik birliklarning nafaqat lingvistik, balki kognitiv asosga ega ekanligini ko'rsatadi.

Nemis va o'zbek tillaridagi zoonim frazeologizmlar qiyosiy jihatdan o'rganilganda, ularning umumiy va milliy xususiyatlari aniqlanadi. Umumiyliklar ko'pincha universal konseptual metaforalar bilan izohlanadi. Masalan, "der schlaue Fuchs" va "tulkiday ayyor" iboralari semantik va obraz jihatidan mos keladi. Bu holat turli tillarda ayrim hayvon obrazlari bilan bog'liq stereotiplarning umumiy ekanligini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ayrim frazeologizmlar faqat ma'no jihatdan mos kelib, obraz jihatidan farqlanadi. Masalan, "ein Wolf im Schafspelz" iborasi o'zbek tilidagi "qo'ynida ilon saqlamoq" frazeologizmi bilan semantik jihatdan yaqin bo'lsa-da, obrazlar turlicha. Bu esa qisman ekvivalentlikni ifodalaydi va tarjimada muayyan transformatsiyalarni talab qiladi.

Frazeologik birliklarning nazariy tasnifi turli ilmiy maktablarda turlicha yondashuv asosida ishlab chiqilgan. Fleischer va Burgerning qarashlari frazeologizmlarning strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, rus tilshunosligida V.V. Vinogradov tomonidan taklif etilgan tasnif frazeologik birliklarni semantik darajasi asosida

guruhlash imkonini beradi. Ushbu nazariy yondashuvlar frazeologizmlarni kompleks tahlil qilishda muhim metodologik asos vazifasini bajaradi.

Zoonim frazeologizmlar semantik jihatdan inson xarakteri, ijtimoiy munosabatlar, emotsional holatlar va aksiologik baholarni ifodalovchi guruhlarga ajratilishi mumkin. Bu tasnif frazeologik birliklarning funksional yuklamasini aniqlashga yordam beradi va ularning tarjimasini osonlashtiradi.

Tarjimashunoslik nuqtai nazaridan frazeologik birliklar murakkab lingvistik obyekt hisoblanadi. Ularning semantik, stilistik va pragmatik komponentlari bir vaqtning o'zida hisobga olinishi zarur. Fleischer va Burger tomonidan ta'kidlangan idiomatiklik xususiyati aynan tarjimada eng katta muammo tug'diradi, chunki frazeologik ma'no ko'pincha so'zma-so'z tarjimada yo'qoladi. Shu sababli tarjimada semantik adekvatlik bilan bir qatorda funksional va pragmatik moslikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Frazeologik birliklarni tarjima qilishda turli strategiyalar qo'llaniladi. To'liq ekvivalent mavjud bo'lganda, u eng maqbul variant hisoblanadi, chunki bunda ma'no va obraz saqlanadi. Qisman ekvivalent holatlarda esa ma'no saqlanib, obraz o'zgaradi. Agar bunday imkoniyat bo'lmasa, deskriptiv yoki transformatsion tarjima usullariga murojaat qilinadi. Bunda frazeologizmning semantik yadrosi saqlanib qoladi, biroq uning tashqi shakli o'zgaradi.

Lingvokulturologik omillar frazeologik birliklarning shakllanishida ham, tarjimasida ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Har bir xalqning hayvonlarga nisbatan qarashlari, mifologiyasi va folklori frazeologik tizimda aks etadi. Shu sababli bir xil hayvon obrazi turli tillarda turlicha baholanishi mumkin. Bu esa tarjimada semantik siljishlarga va ba'zan noto'g'ri talqinlarga olib keladi.

Zamonaviy tadqiqotlarda frazeologik birliklar korpus lingvistikasi, diskurs tahlili va kognitiv yondashuvlar asosida o'rganilmoqda.

Bu metodlar frazeologizmlarning real nutqdagi qo'llanish xususiyatlarini, ularning kontekstual o'zgaruvchanligini va kommunikativ vazifalarini aniqlash imkonini beradi. Ayniqsa, diskursiv tahlil frazeologik birliklarning matndagi rolini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, zoonim frazeologizmlar tilning eng murakkab va semantik jihatdan zich qatlamlaridan biri bo'lib, ular milliy madaniyat, mentalitet va tarixiy tajribaning ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Fleischer va Burger tomonidan ishlab chiqilgan nazariy qarashlar frazeologik birliklarning mohiyatini chuqur anglash va ularni adekvat tarjima qilishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Nemis va o'zbek tillaridagi zoonim frazeologizmlarni qiyosiy o'rganish esa ularning universal va milliy xususiyatlarini aniqlashga yordam beradi hamda zamonaviy tarjimashunoslikda muhim ilmiy yo'nalishlardan biri sifatida o'z ahamiyatini saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. БИНОВИЧ Л.Э. Немецко-русский фразеологический словарь. – Москва: Аквариум, 1995. – 387 с.
2. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 312 S.
3. Burger H. Handbuch der Phraseologie. – Berlin: Walter de Gruyter, 1998. – 415 S.
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining frazeologiyasi. – Toshkent: Fan, 1992. – 256 b.
5. Abduazizov A. Tilshunoslik nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2010. – 320 b.
6. Mamatov A. Hozirgi o'zbek adabiy tili frazeologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2015. – 280 b.

7. Vinogradov V.V. Основы фразеологии. – Москва: Наука, 1977. – 312 с.
8. Kunin A.V. Английская фразеология. – Москва: Высшая школа, 1984. – 336 с.
9. Mahmudov N. Antropotsentrik tilshunoslik asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – 240 b.